

SON YÜZYILDA SANAT PİYASASINDA GELENEKSEL SANATLARIN EKONOMİK OLARAK GELİŞİMİ: ATÖLYEDEN KOLEKSİYONA

Murat KILIÇ¹

Geliş Tarihi: 29.08.2023 Kabul Tarihi: 08.10.2023

ÖZ

Geleneksel sanatlarımızın tüm dalları, ağırlıklı İslam tarihiyle birlikte önemli bir gelişim göstermiş olsa da özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminden başlayarak Osmanlı'nın son dönemlerinde estetik, sanatsal ve teknik anlamda çok önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Fakat en önemli gelişimini ve dönüşümünü son yüz yıllık süreçte yaşamıştır.

Tüm dünyayla birlikte ülkemizde de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlayan sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte artan refah seviyesinin etkisiyle zaman içerisinde kurumsal ya da bireysel anlamda koleksiyonerlik kavramının ortaya çıkması, bu alanda eser üreten sanatçıların ve atölyelerin ayakta kalmasını, dört başı mamur olmasa da bir sanat piyasası oluşmasını ve bu sayede geleneksel sanatlarımızın Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kesintisiz biçimde aktarılmasını; devamında ise gelişimini daha da hızlandırarak, sanat piyasasının çok sayıda atölye, sanatçı, yeni sanat eserleri, sanat galerileri, müzayede şirketleri ve koleksiyonerlerden oluşan bir ekosisteme dönüşmesini sağlamıştır.

Makalede bu gelişim ve dönüşüm sürecinin, ülkemizin siyasal, sosyoekonomik ve kültürel değişim ve gelişim süreciyle paralel şekilde geçtiği aşamalara, sanatçılarımızdan başlayarak pazardaki tüm taraflar ve en nihayetinde koleksiyonerler açısından yapılan değerlendirmeler eşliğinde değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Sanatlar, Koleksiyonerlik, Sanat Piyasası, Sanat Eseri Pazarlaması

¹ Koleksiyoner, ORCID: 0009-0007-1824-9196, info@ambersanat.com

ABSTRACT

THE ECONOMIC PROGRESS OF TRADITIONAL TURKISH ARTS IN THE ART MARKET IN THE LAST CENTURY: FROM THE WORKSHOP TO COLLECTIONS

Although all branches of our traditional arts have shown a significant development predominantly in conjunction with the history of Islam; they have reached a considerable level in terms of aesthetic, artistic and technical properties in the last periods of the Ottoman Empire especially starting from the period of Suleiman the Magnificent. However, our traditional arts have experienced the most important development and transformation in the last 100 years.

The emergence of the concept of corporate or individual collectorship over time, which was impacted by the increasing welfare level caused by the industrialization and urbanization that emerged in our country in the first years of the Republic, alongside the world, has allowed artists and workshops that produce works in this field to survive, an art market to emerge, albeit not fully-fledged, which in turn has resulted in the uninterrupted transfer of our traditional arts from the Ottoman period to the Republican period. Subsequently, it has further accelerated its development and transformed the art market into an ecosystem consisting of various workshops, artists, new works of art, art galleries, auction companies and collectors.

The article analyzes the stages of this process of development and transformation, which have run in parallel with the political, socio-economic and cultural change and development process of our country, accompanied by evaluations from all parties in the market and particularly our artists, and ultimately, collectors.

Key Words: Traditional Arts, Collecting, Art Market, Marketing of artworks

Giriş

Türklerin kadim tarihlerinin başlangıcından, İslam'ı kabul ettikleri 8.yy'a, oradan da günümüze kadar ulaşan ve Türklerin at koşturdukları tüm coğrafyalardaki medeniyetlerin köklerinden gelen birbirinden değerli ve farklı kültürel - sanatsal unsurlardan beslenerek gelişen ve günümüz geleneksel Türk-İslam sanatları deryasını oluşturan bu büyük hazinenin, son yüz yıllık süreçteki gelişimi oldukça dikkate değerdir. Bu süreçte gerek teknik, üslup, estetik gerekse sanata gösterilen teveccüh anlamında önemli gelişmeler kaydedilmesi; gözlerin, Batı sanatına ve plastik sanatların diğer dallarına olduğu kadar, geleneksel sanatlarımıza da dönmelerini sağlamıştır. Özellikle son iki asırlık süreçte tüm dünyada, sanatımıza ve sanat eserlerimize artan ilgi, geçmişimizdeki bu büyük hazineden beslenen benzersiz sanat eserlerinin üretilmesi ve böylece medeniyet inşamızın sürekliliğinin sağlanması ve dünyada "Şark Medeniyeti" kavramının "Batı Medeniyeti" ile başat gitmesi noktasında sanatımızın ve sanatçılarımızın elini oldukça güçlendirmiş; müzelerimizdeki ve ülkemizde bulunan özel koleksiyonlardaki sanat eserlerimizin giderek daha da değerli hâle gelmesini beraberinde getirmiştir. Böylece geleneksel sanatlarımıza ait sanat eserlerimiz, ulusal kültür hazinesi olmaktan öteye, birçok uluslararası kurum ve kuruluş tarafından dünya kültür mirası olarak kabul edilerek, dünyanın en önemli ve büyük müzelerinde, en önemli koleksiyonlarında muhafaza edilmekte; yaşayan sanatçılarımızın ürettiği eserler çeşitli organizasyonlarda ve dünyanın çeşitli yerlerindeki önemli müzelerde sergilenmekte, sanatçılarımız bu eserleri ile ödüller almakta ve eserleri değerli koleksiyonlara dâhil edilmektedir. Son yüz yıllık süreçte, geleneksel sanatlarımızın ve bu alanda eserler üreten sanatçılarımızın, bu eserleri satın alarak sanatımıza ve sanatçılarımıza destek olan kurumsal/bireysel alıcıların oluşturduğu pazarın ekonomik seyri ve gelişimi, sanatımızın ve medeniyetimizin gelecek kuşaklara taşınması noktasında bizlere, geleceğe dair umut verici bir perspektif sunacaktır.

Bilindiği gibi Devlet-i Âliyye'nin son dönemleri büyük savaşlar, kayıplar, tehcirler, ekonomik çöküntüler, isyanlar ve büyük acılarla geçmiştir. En niha-

yetinde altı yüz yıllık bu büyük medeniyet I. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde yerle yeksan olsa da milletin gösterdiği yüksek irade ve özveriyle, Gazi Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının önderliğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla sonuçlanan bir zaman çizgisi üzerinde ilerlemiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan ve dünya tarihini değiştiren bunca vahim olaya rağmen, bu büyük medeniyetin köklerinden beslenerek yetişen geleneksel sanatlarımızın kilometre taşı kabul edilen sanatkârları da yıkılan bu büyük medeniyetin taşıdığı binlerce yıllık değerli mirası, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti dönemi sanatkârlarına aktarmayı başarmışlardır. Bunu mümkün kılan en önemli faktörlerden biri geleneksel sanatların tüm dallarının binlerce yıldır usta-çırak ilişkisi içerisinde gelecek kuşaklara aktarılmasının Osmanlı'da da bir gelenek hâlinde sürdürülmesidir. Osmanlı döneminden günümüze intikal eden meşk murakkaları, hocaların talebe çalışmalarına yaptıkları çıkartmalar, hattat silsileleri ve icâzetnâmeler bu eğitimin usta-çırak (hoca-talebe) ilişkisi içinde, meşk usulü ile, disiplinli ve sistemli bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir (Memiş, 2018, s. 56). Üstelik bu gelenek, en üst düzeyde, saraylarda bizzat padişahların destekleriyle, hatta bizzat kendileri de değerli sanatkârlardan hat sanatı başta olmak üzere bu sanat eğitimlerini alarak desteklerini göstermelerinin etkisi büyüktür. Osmanlı döneminde hanedanın sanata ve sanatkâra gösterdiği bu büyük teveccüh, sanatın her dalından dünyanın en iyi sanatçılarının payitahtta toplanmasını ve bu sayede kıymetli çok sayıda sanatçının yetişmesini mümkün kılmıştır. Bu sanatkârların ürettiği eserler arasında en bilinenlerinden biri olan Ahmed Şemseddin Karahisârî'nin 1545-1555 yılları arasında yazmaya başladığı, fakat ömrü vefa etmeyince öğrencisi Hasan Çelebi tarafından 1587 yılında tamamlanan, ardından Saray'ın nakışhânesindeki müzehhibler ve mücellitler tarafından tezyinatı ve cildi tamamlanan Topkapı Sarayı Müzesinin en kıymetli eserlerinden biri olan Karahisârî Mushafı; o dönemde 1.237 altın ve 45.000 akçeye mal olduğu defter kayıtlarında yer almaktadır. Saray çevresinde kurumsallaşan ve gelişen, zaman içerisinde küçük atölyeler kurarak üretimler yapan, medreselerde dersler veren dönemin en kıymetli sanatkârlarının eserleri de zaman içerisinde büyük teveccüh ve talep görmüştür. Osmanlı hanedanında ve hanedanı takip eden Osmanlı elitinde

Görsel 1
Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'in Millî
Mücadele sırasında yazdığı 30. Besmele-1 Şerif

34 TUĞRAKEŞ İSMAİL HAKKI BEY'İN İSTİKLAL SAVAŞI SIRASINDA HER GÜN YAZDIĞI BESMELELERDEN BİRİ

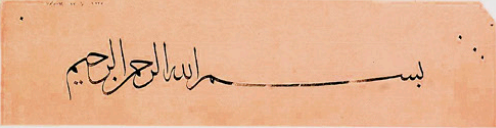
Türk hat sanatının büyük üstadlarından "Tuğrakeş" İsmail Hakkı Altunbezer'in (1875-1940), İstiklal Harbi sırasında her gün bir adet yazdığı besmelelerinden biri.

TUĞRAKEŞ İSMAİL HAKKI BEY'İN BESMELE YAZILARIYLA MİLLÎ MÜCADELEYİ KATİLESİ

Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'in millî mücadele sırasında yazdığı besmeleleri, İstiklal Harbi'nin en önemli sembollerinden biri haline gelmiştir. Bu besmeleler, sadece bir dua değil, aynı zamanda bir savaş duyurusu ve bir umut mesajıdır. İsmail Hakkı Bey, bu besmeleleri her gün yazmış ve bunları askerlere dağıtmıştır. Bu besmeleler, askerlerin ruhunu yükseltmiş ve onları mücadeleye hazırlamıştır. İsmail Hakkı Bey'in bu besmeleleri, Türk milletinin birliği ve dayanışmasını göstermektedir. Bu besmeleler, Türk milletinin birliği ve dayanışmasını göstermektedir. Bu besmeleler, Türk milletinin birliği ve dayanışmasını göstermektedir.

İsmail Hakkı Bey'in bu besmeleleri, Türk milletinin birliği ve dayanışmasını göstermektedir. Bu besmeleler, Türk milletinin birliği ve dayanışmasını göstermektedir. Bu besmeleler, Türk milletinin birliği ve dayanışmasını göstermektedir.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Bey

İsmail Hakkı Bey

bir gelenek hâline gelmiş olan cami ve benzeri vakıf eserlerinin; kapılarından alemlerine, minber/mihraplarından pencerelerindeki vitraylarına, taş işçiliklerinden, çinilerine kadar tüm bezemelerinin ve kitabelerinin de yine bu kıymetli hattatlar, kalemişi ustaları/nakkaşlar tarafından yapılması, camilerde ve türbelerde okunmak üzere padişahlar, hanedan mensupları ve devlet erkânının yazdırdığı Kur'an-ı Kerimler ve evlere asılan hilye-i şerifeler gibi eserlere olan ilginin artmasıyla birlikte bir piyasanın oluşmasını da sağlamıştır. Osmanlı'nın son döneminde kıymetli sanatkârlara gösterilen teveccühe ve sanat eserlerine verilen değere güzel bir örnek, Hattat Sâmî Efendi'nin Sultan Hamid dönemi ricâlinden Abraham Paşa'nın (1883-1918) vezâret menşurunu (vezirlik beratını) celî divâni ya da divâni hatla bir satır altın, bir satır siyah mürekkeple yazarak bizzat kendisine taktim ettiği sırada paşanın Hattat Sâmî Efendi'ye verdiği dolu dolu üç avuç altın vermesidir (Derman, Ömrümün Bereketi: 1, 2011, s. 316). Benzer bir örnek ise hat sanatının Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine aktarılmasında çok önemli bir köprü vazifesi görmüş olan Hattat Hamid Aytaç'ın henüz çocuk yaşta iken Sultan II. Abdülhamid Han'ın cülûsu (tahta çıkışı) sırasında Diyarbakır Belediyesi tarafından yazdırılan afişlere yardım ettiği sırada meşk ettiği tuğra karşılığında aldığı bir altın ile hat sanatına başlamasıdır (Eriş, 2011, s. 63).

Mimari eserlerdeki sanatsal uygulamaların yanında el yazmaları ve hat levhaları gibi eserler o dönemde çoğunlukla Kapalıçarşı ve Sahaflar Çarşısında alıcıları ile buluşmuş ve geleneksel sanatlarımıza dair ilk piyasa bu iki çarşıda oluşmuştur. Öyle ki 19.yy'ın başlarından başlayarak, Cumhuriyet döneminin başlarına kadar geçen yaklaşık 120 yıllık sürede, bu eserlerin kıymetleri konusunda bilgi sahibi Avrupalı ve çoğunlukla İngiliz gezginler ya da arkeologlar, meşhur hattatlarımıza ait benzersiz güzellikteki el yazması Kur'an-ı Kerimleri ve hat levhaları Sahaflar Çarşısı ve Kapalıçarşı'dan bugün çok komik sayılacak rakamlar ödeyerek satın alarak Avrupa'daki önemli koleksiyonerlere satmış ve büyük servetler edinmişlerdir. Bizim geleneksel sanatlarımızın bu nadir örneklerine dair farkındalığımızın oluşması ve eserlerimize sahip çıkma bilincimizin yerleşmesi maalesef oldukça uzun bir süre almıştır.

Osmanlı'nın son döneminde yaşanan olumsuz birçok hadise nedeniyle, geleneksel sanatlarımızın merkezinde yer alan hat sanatı ve bu sanata bağlı diğer sanatların da sürdürülebilirliğini ve gelişimini sağlamak amacıyla dönemin şeyhülislamı olan Hayri Efendi'nin (1876-1922) Evkaf Nâzırı olduğu sırada, Cağaloğlu'ndaki Yusuf Ağa Sıbyan Mektebinin bu amaç için tahsis edilmesi kararlaştırılarak, 1915 yılında Medresetü'l Hattâtin adı altında bir öğretim müessesesi kurularak eğitim faaliyetine başlamıştır (Derman, 2019, s. 181). Daha önce Galatasaray Hat Mektebi ve Enderûn-ı Hümâyun Hat Mektebi gibi mekteplerde dersler verilmiş ve başarılı sanatkârlar yetişmiş olmasına rağmen, Medresetü'l Hattâtin'e çok fazla ilgi gösterilmiş olması kıymetli birçok hattatın ve geleneksel sanatlar alanında birçok sanatkârın yetişmesinde başlangıç noktası olmuştur. Öyle ki devrin önde gelen üstatlarından Hacı Kâmil Akdik, İsmail Hakkı Altunbezer, Hulûsi Yazgan, Hasan Rıza Efendi gibi isimlerin verdikleri derslerden, geride hat sanatını günümüze aktaran şaheserler bırakmış ve farklı sanat dallarından eserler vermiş Necmeddin Okyay, Mustafa Halim Özyazıcı, Mâcid Ayrıl gibi pek kıymetli hattatlarla birlikte, Muhsin Demironat, Rikkat Kunt ve Süheyl Ünver gibi duayen müzehhib ve müzehhibeler, Mustafa Düzgünman gibi ömrünü ebru sanatına adanmış yeri doldurulamayacak sanatkârlar yetişmiştir.

Osmanlı'nın gücünün iyiden iyiye zayıfladığı millî mücadele yıllarında sanatkârlarımız da ordumuzla manevi anlamda destek olmak amacıyla bireysel de olsa çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Örneğin merhum Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer'in millî mücadelenin başladığı, toplamda 1001 adet yazmayı planlayarak, ilk günden itibaren her güne bir besmele yazmaya başlaması bu manevi desteğin en güzel örneklerindendir (Görsel 1).

Bunun yanında Necmeddin Okyay'ın İstanbul'un işgali sırasında boğaza giriş yapan İngiliz zırhlılarını gördüğünde yazdığı "Bu da geçer Yâ Hû" ibareli ve aynı gemilerin boğazı terk ettiklerinde yazdığı "Gel keyfim gel" ibareli yazıları, bu kıymetli sanatkârların millî ve toplumsal meselelere gösterdikleri hassasiyetin önemli göstergelerindendir. Birer sanatkâr olarak ürettikleri benzersiz eserler yanında, yüksek

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
أَهْ مِنْ سَيِّئَاتِنَا وَإِنَّهُ

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
كَانَ إِذَا وَصَفَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ
تَرَى كُنْ بِالطَّوِيلِ الْمَعْطِ وَلَا بِالْقَصِيرِ الْمَتَرَدِّدِ * كَانَتْ رُبْعَةً
مِنَ الْقَوْمِ * وَلَمْ يَكُنْ بِالْجَبَّارِ الْقَطِيطِ * وَلَا بِالسَّجِطِ * كَانَ
جَعْدًا رَجُلًا * وَلَمْ يَكُنْ بِالْمُطَهَّرِ * وَلَا بِالْمُكَلَّمِ * وَكَانَ فِي الْوَجْهِ
تَذْوِيرٌ * أَيْضًا مُشْتَرِبٌ * أَدْعَى الْعَيْنَيْنِ * أَهْدَبًا لِأَشْفَازِ
جَلِيلِ الشَّاشِ وَالْكِنْدِ * اجْرُدُ ذُو مَسْرَبَةٍ * شَتْرُ الْكَهْفَيْنِ
وَالْقَدَمَيْنِ * أَنَا مَشِيٌّ يَمْتَلِعُ * كَأَمَّا يَمَشِيٌّ يَنْفِ صَبَدٍ
وَإِذَا الْتَفَتَا لَفَتَا مَعًا

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

بِزَكَاةٍ فَخَاةٍ النَّبُوَّةِ * وَهُوَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ * الْجَوَادِ النَّاسِ صِدْقًا * وَأَقْبَلُهُمْ
لِحْجَةً * وَالنِّهْمَ عَمْرِيكَ * وَأَكْرَمُهُمْ عَشِيرَةً * مَرَرَاهُ بِلَيْمَةَ هَابَةَ
وَمِنْ خَالَتِهِ مَعْرُوقَةَ كَنْهَةَ * فَقَوْلُ بَابِعْتَهُ لَمْ أَرَفْكَه * وَلَا بَعْدَهُ مِثْلَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى نَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَشَفِّعْ لَنَا مَجْدَ وَالِهِ وَصِحْبِهِ أَجْمَعِينَ طَاهِرِينَ
كَتَبَهُ السَّيِّدُ الْمَاجِدُ أَبُو هَشِيمٍ زُهَيْدِي * عَفَّرَ اللَّهُ ذُنُوبَهُمَا عَالِدِهِ

Görsel 2
Macid Ayrıl tara-
fından yazılmış
h.1365 (1946)
tarifli sülüs-
nesih hilve-i
şerife

hassasiyetlere sahip olmaları ve birçok özel meziyetlere sahip olmaları hem kendilerini hem de ürettikleri eserleri ziyadesiyle kıymetli kılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan kısa süre önce Çanakkale cephesinde o dönem yarbay olan Mustafa Kemal ile Hattat Macid Ayrıl arasında yaşanan bir olay, o dönemde de sanata ve sanatkâra verilen değerın önemli bir göstergesi olmuştur (Görsel 2). Yarbay Mustafa Kemal Paşa, askerlerini kontrol üzere siperlerden birine girdiğinde, siperlerin duvarlarında büyük harflerle çok muntazam şekilde yazılmış bazı ayetler ve Allah lafızlarının olduğunu ve bu yazıların askerlere büyük moral verdiğini görür. Yazıları yazan askerin kim olduğunu sorar ve bulunup getirilmesini emreder. Kısa süre içerisinde Mâcid Bey getirilir. Mustafa Kemal, Mâcid Beye “Hemen siperden çık ve İstanbul’a geri dön. Bu siperlerde savaşacak binlerce Mehmetçik bulunur fakat bu kadar güzel yazı yazan bir sanatçıyı bu millet çok az bulur” diye emrederek İstanbul’a geri göndermiştir (Sezer, 2008, s. 13).

Sanata ve sanatkâra verilen değer, Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren yön değiştirmeye başlamıştır. Zira yeni kurulan Cumhuriyet, temellerini neredeyse tamamen Batı’nın fikir, düşünce, estetik, toplumsal yaşam ve kültürel yapısı üzerine inşa etmiş, bunun sonucunda “geleneksel” olarak tanımlanan tüm kavramlar da artık demode ve gereksiz olarak kodlanmaya başlanmıştır. 1925’teki tekke ve zaviyelerin kapatılması sürecinde, medreselerdeki ve tekkelerdeki birçok güzide eser ya depolara kaldırılarak çürümeye terk edilmiş ya da toptan imha edilmiştir. 1928 yılında yapılan harf inkılabı ile alfabenin değişmesi, bu anlamda bir milat olmuş, gelen hükümetlerin (çoğunlukla yereldeki) yöneticileri geleneksel sanatlarımızın en ihtişamlı tahtında oturan hat sanatı merkeze alınarak tüm geleneksel sanatlarımıza karşı anlamsız bir düşmanlık beslemeye başlamışlardır. Öyle ki birçok tarihî yapının ve mimari şaheserlerin kitabelerinin taç kısmında yer alan ve hangi padişah döneminde yapıldıklarını göstermek amacıyla mermer üzerine hakkedilmiş olan tuğralar kapatılmış, kapatılmayanlar ise kazınarak yok edilmiştir. Hatta hâlihazırda Ayasofya Camiinin duvarlarında asılı olan Kazasker Mustafa İzzet Efendi’ye ait yaklaşık 7,5 m çapındaki şaheser levhalar, buldukları yerden indirilmiş fakat kapılardan geçirilemediği için dışarı çıkarılmadığından 1949 yılına kadar yer-

de kalmıştır. Harf inkılabının ardından değişen alfabeye nedeniyle o dönemin en meşhur ve eserleri aranan hattatları ve onlarla birlikte çalışmalarını sürdüren yan dallardaki diğer birçok sanatkâr ve atölyeler birdenbire işsiz kalmış, hat mektepleri kapatılmış ve kendilerini çok ciddi bir geçim telaşı içerisinde bulmuşlar, hatta bazıları memleketlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Hacı Kâmil Akdik ve Aziz Rufai Mısır’a, Mâcid Ayrıl Irak’a yerleşmiş, aynı zamanda bir tuğrakeş ve müzehhib olan İsmail Hakkı Altunbezer Sümerbank’ta seramik süsleyip, mahkemelerde grafoloji uzmanlığı yapmaya, Beşiktaşlı Hacı Nûri Korman çiftçiliğe, Hulûsi Yazgan türbeler başbekçiliğine, Necmeddin Okyay baba mesleği olan imamlık yapmaya, Hâmid Aytaç Çağaloğlu’nda kurduğu küçük bir matbaada kartvizit, etiket basmaya, Mustafa Halim Özyazıcı ise Silivrikapısı dışında bir arazi satın alıp bağcılığa başladı (Görsel 3). Özyazıcı, bu dönemde yazdığı yazılarda sıklıkla “sabıkan hattat, bağban Mustafa Halim” diye imza atmıştır ki kırılganlığını ifade eden bu sözlere üzülmemek elde değildir (Schick, 2019)

1936 yılından itibaren bu yasaklar bir miktar azalmaya başlamış ve o dönem İstanbul mebusu ve bir koleksiyoner olan Salâh Cimcoz’un da Gazi Mustafa Kemal’e yaptığı telkinler neticesinde zamanın Şark Tezyini Sanatlar Mektebinin Güzel Sanatlar Akademisi bünyesine alınmasını ve Arap harflerinin sanatsal amaçlar ile öğretilmesini mümkün kılan bir karar alınmasını sağlanmış, mektebin hat hocalığına da üstat Hacı Kâmil Akdik getirilmiştir. Uygulanan yasaklar nedeniyle azalan talep ve olumsuz kodların toplumun hafızasında yer etmesi neticesinde öğrenci bulmakta zorlanılmış ve daha sonraki yıllarda Akademi dersler veren Mustafa Halim Özyazıcı da bu durumdan oldukça şikâyetçi olmuştur. Daha sonra akademi Necmeddin Okyay tarafından da hat ve ebru dersleri verilmiştir. Dönemin maarif vekili olan Hasan Ali Yücel, geleneksel sanatların bu kıymetli isimlerini destekleyerek, her birine yüksek sayılabilecek fiyatlarla her ay bir eser yazdırıp, akademi bünyesinde güzel bir hat koleksiyonu oluşturmuştur (Derman, 2019, s. 189). Tezyini sanatlarımızın hemen hemen tüm dallarında bireysel olarak çaba gösteren sanatkârlarımız yanında, özellikle Avrupa’da bu sanatlarımıza verilen değeri gören entelektüeller de zaman içerisinde bu aşağılık kompleksinden sıy-

Görsel 3
Halim Özyazıcı Silivrikapı'daki kendisine
ait üzüm bağında çalışırken.

rılmış ve bu süreçte İsmail Hakkı Altunbezer, Hâmid Aytaç ve Mustafa Halim Özyazıcı gibi sanatkârlarımızın da bireysel çabalarıyla yeniden yazı siparişleri alınmaya başlanmış, eski camilerin ve yapıların restorasyonlarında yine bu kıymetli isimlerin yönlendirmeleri ile tezyini sanatlarımızın güzel örneklerini ortaya çıkaran diğer sanatkârlarla birlikte önemli çalışmalar yapmışlardır. Camiler, çeşmeler, imaretler yeniden hat sanatının şâheserleri ve kalemişleri ile bezenmeye başlanmıştır. Sanatkârlar yeniden siparişler alarak en azından ayakta kalabilecekleri kadar geçimlerini temin etmeye başlamışlardır.

1950'den sonra yavaş yavaş değişmeye başlayan politik atmosfer, geleneksel sanatlarımıza olan ilginin de artmasını beraberinde getirmiştir. Aynı dönemde İstanbul'un fethinin 500. yıl dönümünü, dört başı mamur bir şekilde kutlamak için 130 kadar önemli isim bir araya gelerek İstanbul Fetih Cemiyetini kurmuşlardır. Bu isimler içerisinde yer alan İsmail Hakkı Danişmend, Mimar Ekrem Hakkı Ayverdi, kız kardeşi yazar Sâmiha Ayverdi ve Dr. Süheyl Ünver daha o yıllardan başlayarak geleneksel sanatlarımıza ait

birçok kıymetli eseri bir araya toplayarak ülkemizin müzelerden sonraki en değerli bireysel koleksiyonlarını oluşturmuşlardır. 70'li yıllardan başlayarak, üniversitelerin güzel sanatlar fakülteleri bünyesinde Geleneksel Türk El Sanatları bölümleri açılmaya; hat, tezhip, çini/seramik, halı/kilim, minyatür, ebru, cilt vb. sanat dallarında eğitimler verilmeye ve geleneksel sanatlarımız yeniden canlanarak bu alanlarda önemli sanatkârlar yetişmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda ise Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından kurulan Topkapı Sarayı Nakkaşhânesi'nde ve Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü'nde 1976-77'den itibaren kurslar verilmeye başlanmıştır. Saray Nakkaşhanesi'nde Cahide Keskiner ve Azade Akar nezâretinde, Cerrahpaşa'da Süheyl Ünver tarafından kurslar verilmeye başlanmıştır. Günümüzün kıymetli hocalarının büyük kısmı bu dönemlerde bu kurslarda ve Güzel Sanatlar Akademisinde yetişmişlerdir.

Ekrem Hakkı Ayverdi ve Sâmiha Ayverdi kardeşler daha sonra diğer entelektüellerin de katılımıyla, hâlen Çemberlitaş'ta faaliyetlerini sürdüren Kubbealtı Vakfını kurmuşlardır. Vefatlarından sonra da kıymetli ve nadir eserlerden oluşan bu koleksiyonlar, vakıf bünyesinde muhafaza edilmektedir.

Tüm bu süreç içerisinde gelişen ve büyüyen ülke ekonomisi, yapılan yasal düzenlemeler ve olumlu yönde dönüşen sosyokültürel doku sanata yatırım yapma, sanata ve sanatçıya sahip çıkma fikrinin de yavaş yavaş yerleşmesini sağlamıştır. Bu faaliyetler özellikle 80'li yıllarda liberal ekonomiye geçişle birlikte hızlanmış ve daha kurumsal bir kimliğe bürünmeye başlamıştır. Önceleri örneğin Hâmid Hoca'yı atölyesinde ziyaret edip birer çay içerken yazdırılan bir yazı, Mustafa Düzgünman'ın atölyesinde sohbet ederken satın alınan bir ebru, zaman içerisinde süreklilik arz etmeye başlayıp, bu eserleri satın alanların giderek birer koleksiyonere dönüşmesini sağlamıştır.

Özellikle 70'li ve 80'li yıllarda Beyoğlu Tünel'de ve Sahaflar Çarşısında yapılan minik esnaf mezzatlarında alınıp satılmaya başlanan tezhibli/tezhibsiz hat levhaları, kıtalar, el yazması kitaplar ve Kur'an-ı Kerimler, minyatürler gibi eserler bugün çok komik sayılabilecek rakamlarla zar zor alıcı bulabilmekte, fakat bu eserlerin değerlerini bilen koleksiyonerler

tarafından birer mücevher gibi görülmekteydi. Ekonomik refahın artışı, bu eserlere gösterilen talebin de artmasına ve 80'lerin başlarında bireysel koleksiyonların birer vakıf hâline gelerek kurumsal koleksiyonlara evrilmesini sağlamıştır. Vehbi Koç'un eşi Sadberk Koç'un şahsi koleksiyonundaki geleneksel sanatlarımızın nadir örneklerini Sarıyer Büyükdere'deki Azaryan Yalısında Sadberk Hanım Müzesi çatısı altında sergilemeye başlaması; Vehbi Koç'un üçüncü çocuğu olan Sevgi Gönül'ün Sadberk Hanım Müzesinin başkanlığını yaptığı dönemde, müze koleksiyonunun nitel ve nicel anlamda günümüzdeki şekline kavuşmasını sağlayarak geleneksel sanatlar alanında koleksiyonerliğe yaptığı çok önemli katkılar; Sakıp Sabancı'nın özellikle Hamid Aytaç ile kurduğu kişisel dostluğun bir sonucu olarak hat sanatına duyduğu ilginin giderek artmasıyla oluşturduğu koleksiyonunu, Emirgân'daki Atlı Köşk'te bulunan Sakıp Sabancı Müzesi bünyesinde toplayarak 2002 yılında halka açık bir koleksiyon hâline getirmesi, ülkemizde koleksiyonerliğin önemli mesafeler katetmesini ve geleneksel sanatlar alanında bireysel ve kurumsal koleksiyoncuların sayısı ile birlikte sanat piyasasındaki ekonomik hacmin artmasında çok önemli katkılar sağlamıştır. Zira, 1981 yılında Ankara'da kurulan ilk resmî müzayede şirketi ile sanat piyasası önemli ölçüde hareketlenmeye, sanatçılar daha fazla eser üretmeye, atölyeler ve akademik düzeyde eğitim veren güzel sanatlar fakülteleri daha başarılı öğrenciler yetiştirmeye başlamıştır. Pazarlamanın temel kavramlarından biri olan talebin çekim gücü, sanat piyasasında (özellikle eski eserlerimize) talebin günden güne artmasını sağlamış, bu da arz tarafını hareketlendirmiştir.

80'lerin başlarından itibaren değişen siyasi iklime paralel şekilde devletin geleneksel değerlere daha pozitif yaklaşması ve bu yaklaşımın bir devlet politikası olarak hayata geçirilmesi sanatçıların, sanat piyasasının ve koleksiyonerlerin de hareketlenmesini sağlamıştır. 1986 yılından başlayarak Kültür Bakanlığı tarafından yapılmaya başlanan Devlet Türk Süsleme Sanatları yarışmaları düzenlenerek, geleneksel sanatlarımızın ve sanatçılarımızın teşvik edilmesi amaçlanmış, kısa süre içerisinde gelen yoğun taleplerle bu yarışma geleneksel olarak her yıl yapılır hâle gelmiştir. Aynı yıllarda başbakan olan Turgut Özal'ın eşi Semra Özal başkanlığında kurulan Türk Kadını Güçlendirme ve

Tanıtma Vakfı gibi sosyal toplum kuruluşları tarafından da geleneksel sanatlar alanında yarışmalar düzenlenmiş, daha fazla teşvik edilmiş ve dikkatler bu alana çekilmiştir. Siyasi iktidarın özellikle Anadolu'daki yatırımları artırarak bu bölgelerdeki sermayeyi güçlendirmesi, tarih merakı olan, geçmişle bağını koparmamış, geleneksel değerlere bağlı, liberal ya da muhafazakâr tüm toplum kesimlerinden insanların Osmanlı dönemi antikalara ve diğer sanat eserlerine, ayrıca güncel sanatçıların ürettiği çağdaş eserlere de ilgiyi göreceli olarak artırmıştır. 80'lerin belki sonlarına kadar İstanbul'da Beyazıt, Kapalıçarşı, Sahaflar Çarşısı, Cağaloğlu, Beyoğlu-Tünel bölgelerindeki sahaflar, antikacılar ve eskicilerden temin edilebilen geleneksel sanatlarımıza ait eski ve yeni eserlerin alınıp satıldığı sanat piyasası artık kurumsallaşma aşamasına geçmeye başlamıştır. Özellikle o dönem Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) üyelik sürecinin hızlanmasına bağlı Avrupa ile ticari ilişkilerin giderek gelişmesi ve derinleşmesiyle, Avrupa'da o dönemde birkaç asırlık deneyime sahip galeri ve müzayede şirketlerinin benzerleri ülkemizde de kurulmaya başlanmış ve bu alanda kurumsallaşmaya yönelik dönüşüm giderek hız kazanmıştır. Liberalleşen ve global sisteme entegre olan ekonominin genişlemesiyle birlikte artan millî gelire birlikte büyüyen şirketler ve bu şirketlerin yöneticileri/sahipleri de kurumsal ya da bireysel olarak "koleksiyonerlik" kavramını giderek daha fazla benimsemeye başlamışlardır. İşte tam bu noktada talebin çekim gücü sanat piyasasındaki arzı giderek artırmaya ve sanatçıları daha fazla eser üretmeye teşvik etmiştir. Devletin de 80'li ve 90'lı yıllarda bunu bir devlet politikası şeklinde görerek geleneksel sanatları ve sanatçılarımızı uluslararası alanda tanıtmaya dönük bazı sanatsal organizasyonlar düzenlemesi, bu organizasyonların uluslararası kültür-sanat dünyası ve yabancı koleksiyonerler tarafından çok büyük ilgi ve merakla karşılanması, yazılı ve görsel basında yapılan başarılı tanıtımlarla, geleneksel sanatlarımıza ait eski ve yeni sanat eserleri, öncelikle ülkemizdeki çeşitli toplumsal kesimden kurumsal/bireysel koleksiyonerlerin dikkatini çekmiş, "geleneksel" olan bir sanat eserinin toplumun yalnızca bir bölümünün ortak değeri olmadığını, hatta insanlığın önemli ortak kültür-sanat mirası durumunda olduğunu da göstermiştir.

1987-1990 yılları arasında, dünyanın en önemli müzeleri ile birlikte yapılan ve ABD'de Washington'da

Görsel 4
Muhteşem Süleyman
sergisinde sergilenen
Kanuni'nin
muhteşem tuğrası.

National Gallery of Art'ta başlayıp İngiltere, Federal Almanya, Japonya ve nihayet Fransa'da Louvre Müzesinin katkıları ile Grand Palais'te bitirilen, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait paha biçilemeyen 210 parça eserden oluşan "Muhteşem Süleyman" sergileri, küresel ya da yerel bazda geleneksel sanatlarımızın görmeye başladığı ilginin dönüm noktası olmuş ve koleksiyonerlerimizin cesaretlenmesine çok önemli bir katkıda bulunmuştu (Görsel-4). Çünkü o güne kadar bu eserlerin yalnızca muhafazakâr/mütedeyyin toplum kesimlerinin sınırlı ilgisi ile camilerin tezyin edilmesinden daha öteye gitme şansı bulamayan geleneksel sanatlarımız bir anda ilgi odağı hâline geldi. Zira önemli yabancı devlet adamlarının, sanatçıların, bilim adamlarının, akademisyenlerin ve koleksiyonerlerin bu sergilere gösterdiği yoğun ilgi, bu sanat eserlerinin toplumumuzun her kesimi tarafından kabul görmesini sağlamıştı.

Tabii bu sergiler sonrasında geleneksel sanatlarımızın yalnızca hat sanatından ibaret olmadığı; diğer sanat ve zanaat dallarının da kültür-sanat dünyamızın önemli birer parçaları olduğu da görülmüş oldu. Öyle ki o döneme ait muhteşem İznik çinileri, Kanuni'ye ait kişisel eşyalar, mücevherler, muhteşem el yazma-

ları, altın, gümüş ve mücevherlerle bezeli savaş aletleri, zırhlar, benzersiz motiflerle dokunmuş muhtelif kaftanlar vs. insanların dikkatini bu noktaya yoğunlaştırarak, bu eserlerin dünya üzerindeki tüm alıcılar tarafından, öncelikli olarak aranan, muhafaza altına alınması ve geleceğe taşınması gereken ortak birer kültür-sanat mirası olduğu gerçeğini hatırlattı ve bu parçaların koleksiyonluk birer materyal olduğunu koleksiyonerlerin hafızasına yerleştirdi.

Aynı dönemde artık müzayedelerde bu tür eserler daha fazla ilgi görmeye ve daha yüksek fiyatlarla alınıp satılmaya başlanmış, daha önceleri değersiz parçalar olarak bir köşeye atılmış olan özellikle antika değeri taşıyan sanat eserleri, artık enikonu değer arz eden, sanat ve yatırım değeri taşıyan birer koleksiyon objesi hâline gelmişti. Geleneksel sanatların piyasasındaki bu hareketlilik, arkasından yeni organizasyonları getirmiş; Sakıp Sabancı Müzesi Hat Koleksiyonu "Altın Harfler" adıyla 1998 yılında önce New York'ta Metropolitan Sanat Müzesinde, ardından Los Angeles'ta ve son olarak Harvard Üniversitesinde görkemli açılışlarla sergilenmiş, bu sergi ABD ve dünya basınında önemli ölçüde ilgi çekmiş, ABD'nin en önemli gazetelerinden The New York Times'ta ya-

yımlanan Holland Cotter imzalı yazıda sergi için çok detaylı bir değerlendirme yazısı yazılmış; ayrıca sergi hakkında da “Serginin kurguladığı öyküyle tarihi anlatılan Türk hat sanatının İslam sanatındaki en büyük geleneklerden birisi olduğu gözler önüne seriliyor.” şeklinde bir yorumda bulunmuştu (Manhattan’dan Sonsuz Ritimler, 1998).

Yapılan bu muhteşem serginin yurt dışında olduğu kadar yurt içinde de önemli yankıları olmuş, yurt içinde sanat ve antika piyasasında gözle görülür bir hareketlenme sağlamıştı. 90’lı yıllarda yaşanan politik, sosyal ve ekonomik krizlere rağmen pazardaki genişleme ve hareketlilik zaman zaman yavaşlasa da büyümesini devam ettirdi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi başta olmak üzere, üniversitelerin güzel sanatlar fakültelerinin 80’li yıllardan itibaren geleneksel sanatlara gösterdiği yakın ilgi ve müfredatlarının çağdaş sanatlarla birlikte bu bölümlerde de yoğunlaşması; pazarın, akademik anlamda evrensel normlara uygun temel sanat eğitimi almış, sanatsal altyapısı güçlü yeni sanatkarlarla ve bu sanatkarların ürettiği birçok güzel eserle tanışmasını sağladı. Üniversitelerimizin çağdaş tekniklerle ve güçlü akademik kadroları ile oluşturdukları zengin müfredatlar, akademik eğitim-öğretim altyapısı ile birleşince uluslararası düzeyde yeterliliğe sahip çok sayıda başarılı sanatçı ve sanatçı-akademisyenler yetişmesinin önünü açtı. Zamanla gelişen ve genişleyen müfredat ve yetişen akademisyenler sayesinde taşradaki üniversitelerde de yavaş yavaş güzel sanatlar fakülteleri kurulmaya ve öğrenciler yetiştirilmeye başlandı.

Akademi dışında 2000’li yıllara kadar çeşitli sanat atölyelerinde geleneksel sanatların “usta-çırak ilişkisi” doğrultusunda ilerleyen sanat eğitimleri, yine aynı dönemlerde İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından İstanbul Meslek Edindirme Kursları (İSMEK) kuruluşuyla halk arasında da kurumsallaşmaya başladı. İstanbul’un neredeyse her mahallesinde hizmet vermeye başlayan bu kurslarda geleneksel sanatların hemen hemen tüm dallarında, konusunda uzman fakat çoğunlukla atölyeden yetişmiş eğitimci gözetiminde ücretsiz sanat eğitimleri verilmeye başlandı. İSMEK’ler kısa süre içerisinde o güne kadar çeşitli nedenlere akademik eğitim alma imkânı

nı bulamamış olan yeni yeteneklerin keşfedilmesini sağlamakla birlikte, yeni eserlerin üretildiği bir kaynak hâlini aldı.

2002 yılında AK Parti’nin iktidara gelişiyle birlikte, devletin Kültür Bakanlığı ve yerel yönetimler aracılığıyla geleneksel sanatlara verdiği direkt ya da dolaylı fakat güçlü desteklerin de etkisiyle özellikle büyükşehir belediyelerinin açtığı benzer kurslar taşrada da yeni ve yetenekli sanatkarların yetişmesini sağladı. Eser arzının çeşitlenmesi ve artması zaman içerisinde, bu yeni eserlerin galeriler, kendi pazarlarını yavaş yavaş oluşturmaya başladı ve bu eserlerin koleksiyonerler ve müzayedelerde alınıp satılması ile pazar da genişlemeye başladı. Çeşitlenen eserlerden müteşekkil sergiler ve diğer organizasyonlarda sergilenen eserlere ilgi de giderek daha fazla arttı. Pazardaki ana aktörlerin (galeriler, koleksiyonerler ve müzayede şirketleri) piyasadan eser toplama yönünde bir hareket başlatması, eserlerin fiyat düzeylerinin bir anda yukarı yönlü hareket etmesine neden oldu. İktisadın temel arz-talep dengesi kuralı çok doğal şekilde sanat piyasasında da işledi ve bu durum yükselen talep karşısında arzın düşük kalması nedeniyle eserlerin fiyatlarının yükselmesi sonucunu doğurdu. Yükselen fiyat düzeylerini, geleneksel sanatlarımızı uluslararası pazarlara da açabilmek adına bir fırsat olarak gören bazı galeri sahipleri, yurt dışındaki bazı müzayedelerde günümüz genç sanatçılarından birkaçının çağdaş formlarda tasarladıkları eserlerinin çok yüksek fiyatlarla alıcı bulmasını sağlasalar da çeşitli nedenlerle bunu sürekli kılmaları mümkün olmadı. Fakat aynı piyasalarda geleneksel sanatlarımızın en güzel örneklerinin, İslam sanatlarına ait, İznik çinilerinin, kitap sanatlarının ve hat sanatının eski örnekleri oldukça yüksek fiyatlarla alıcı bulmaya da devam etti. Yükselen talebin ve bir anda hızlı artışlar gösteren eser fiyatlarının, üniversitelerin geleneksel sanatlarımızla ilgili bölümlerine, kurslara ve atölyelere devam eden öğrencileri de teşvik etmesi nedeniyle, eser üreten sanatçı sayısı bu süreç içerisinde hızla arttı. Bu artış kaliteyi de beraberinde getirmiş midir, bu tartışmalı bir konu. Fakat göz ardı edilmemesi gereken şöyle bir gerçek var ki estetik ve sanatsal altyapısı güçlü, kıymetli ve tecrübeli hocalar tarafından yetiştirilen yetenekli sanatkarlar, harıl harıl çalışan bu kalabalıktan sıyrıldı ve estetik ve sanatsal açıdan daha nitelikli, bizim “koleksiyonluk

eser” olarak tanımlayabileceğimiz vasıflarda eserler üretebilecekleri bir atmosfer oluştu.

Ülkede o dönemde ekonomik büyümeyle birlikte istikrarlı bir kalkınma süreci yaşanıyor olmasının etkisiyle ortaya çıkan yeni sermaye sahipleri gerek bireysel ve gerekse kurumsal olarak koleksiyonluk eserleri, sanatçıları ve atölyeleri takip etmeye, siparişler vermeye, sanatsal organizasyonlardan ve müzayedelerden eserler satın alarak, bu eserlerden müteşekkil küçük ölçekli koleksiyonlar oluşturmaya başladılar. Tabii bu süreç, bireysel ya da kurumsal koleksiyonerlerin birer ikişer eser satın almasından ibaret olarak kalmayıp, sanata ve sanatçıya kurumsal destek vermek şeklinde bir noktaya da geldi. Bu çerçevede, sanatın tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kurumlar tarafından bir iletişim ve prestij aracı olarak görülmesinin bir sonucu olarak sanatçılara, sanatsal organizasyonlara, sanat eğitimlerine ve akademik çalışmalara sosyal sorumluluk projesi başlığı altında destekler verilmeye başlandı. Bu destekler her ne kadar sınırlı olsa da çoğunlukla sergi ve yayın sponsorlukları, akademik çalışmalara verilen destekler, sanat atölyeleri kurulması ve sanatçıların eserlerini rahatça sergileyebilecekleri sergi salonları açılması şeklinde gerçekleşti. Böylece kurumsal anlamda toplumla iletişimini güçlendiren şirketler, verdikleri desteklerle sanatın toplumun tüm kesimleriyle buluşmasını sağlamakla birlikte, kendi kurumsal koleksiyonlarına yeni eserler kazandırdılar; dolaylı olarak bu organizasyonları takip eden sanat koleksiyoncularının yeni eserlere sahip olmasını sağladılar. Böylece güncel sanatçılarımızın eserleri başta olmak üzere pazardaki eser talebine de pozitif anlamda önemli bir katkıda bulunmuş oldular.

Tam bu noktada, özellikle yaşayan sanatçıların eserlerinin fiyatlarının hangi kriterlere göre belirleneceği hususunda bir belirsizlik ortaya çıktı. Aynı sanatçının Londra’daki bir müzayede evinde £90.000 çekiç fiyatıyla satılan bir eseri, yurt içindeki bir müzayedede £5.000 gibi rakamlara, bir eseri Körfez ülkelerinde \$60.000’e satılan başka bir sanatçımızın aynı tür bir eserinin yurt içinde \$10.000 gibi fiyatlarla satılması, alıcılarda ciddi şekilde bir kafa karışıklığına yol açan ve piyasanın daha da genişlemesini engelleyen en önemli unsurdur. Kurumsal ya da bireysel koleksi-

yonlar için satın alınacak olan bir eserin doğru fiyatının ne olduğu konusu, satın alma kararını verecek olan karar vericilerin işlerini oldukça zorlaştırıyordu. Böylece ulusal ve uluslararası piyasada böyle bir fiyat dengesi oluşturulmasını sağlamak için referans fiyatlara ihtiyaç duyulmaya başlandı. Örneğin yaşayan ya da hayatta olmayan Türk ressamlarının (hatta oryantalist yabancı ressamların bile) eserlerinin uzun yıllardır piyasada daha fazla alınıp satılmakta olması, kurumsal ya da bireysel koleksiyonlarda bu sanatçıların eserlerinin bulunması nedeniyle, piyasaya çıkan meşhur bir ressama ait bir tablo için alıcıların ne kadar ödemesi gerektiğine dair ortalama bir fiyat düzeyi mevcuttu. Ancak çok aykırı bir eserin piyasada satışa çıkması durumunda fiyatların normal sayılan bu düzeylerin üzerine çıkması gibi bir istisnai durum ortaya çıkabiliyordu ki, bu da tüm dünyada sanat piyasasında çok normal kabul edilen fiyat hareketleriydi. Çağdaş sanatlardaki bu yerleşik piyasa dengesini maalesef geleneksel sanatlarımıza ait eserlerin alınıp satıldığı piyasalarda oluşturmak mümkün olmadı.

Tabii geleneksel sanatlarımıza ait eserler için yerleşik bir fiyat düzeyi ya da istikrarlı şekilde büyüyen/genişleyen bir pazar oluşturulamaması birçok farklı nedenden kaynaklanıyor olsa da bu sorunların başta geleni, hangi eserin hangi fiyatlarla alınması gerektiği kararını verebileceğimiz bir referans noktasının olmamasıydı. Avrupa’da 17.yy’dan başlayarak günümüze kadar sürdürülen ve hangi eserin hangi tarihte, kimin tarafından, hangi fiyatla alındığı ya da satıldığı önce kiliseler, daha sonra ise o yıllarda kurulan müzayede şirketleri eliyle tutulan kayıtlar, Batı sanatına ait eserlerin alınıp satıldığı piyasalarda günümüzde dahi Batılı koleksiyonerlerin ve sanat piyasasındaki tüm aktörlerin işlerini oldukça kolaylaştırmakta. Bilgi çağına geçişle birlikte, Avrupa ve Amerika’da bu kayıtların internet ortamına aktarılması uluslararası anlamda sanat piyasasının daha istikrarlı ve kontrol edilebilir bir gelişim göstermesini sağlıyor. Hatta bu verilere dayanarak, Avrupa merkezli çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından sanat piyasası güven endeksleri, sanat eserlerinin türlerine göre altı aylık ve yıllık pazar gelişim raporları ve eser satış trendlerine dair raporlar yayımlanıyor. Ülkemizde de teknolojinin imkânlarından faydalanılarak 2000 yılında online bir veri tabanı kuruldu. Bu veri tabanı ülkemizde 80’li yıllarda yapılan ilk müzayedelerden başlayarak 2020 yılına kadar

Görsel 5
Londra'da her yıl, yılda iki kez düzenlenen Islamic & Indian Arts müzayedelerinden birinin katalog kapağı.

müzayedelerde satılan tüm eserlerin bilgilerini içerisinde barındıran bir kaynaktı. Fakat bu veri tabanında yer alan kayıtların piyasanın yalnızca çok küçük bir kısmını temsil etmesi nedeniyle kısmen başarılı olsa da genel anlamda bir referans teşkil etme şansı yakalanamadı. Her şeye rağmen özellikle İngiltere merkezli dünyaca bilinen köklü müzayede şirketlerinin hâlen yılda iki kez yapmakta olduğu “Islamic & Indian Arts” müzayedeleri, geleneksel sanatlarımızın yaşayan sanatkarlarının eserleri için olmasa da eski örneklerinin satışlarında referans teşkil etmeye devam ediyor (Görsel-5).

2010'ların ilk yarısından sonra ülkemizde yaşanan politik ve ekonomik birçok önemli olay ekonomik dengeleri de olumsuz yönde etkiledi. Sanat piyasasının alışılmışın dışındaki yapısının bir sonucu olarak ekonomik kriz dönemlerinde satışların düşüş eğilimine girmesi beklenirken, çoğunlukla tam tersi bir reaksiyon göstererek satışların artışı yönündeki eğilimini sürdürdü. Ekonomik dalgalanmaların yoğun olarak yaşandığı dönemlerde artan risklerle birlikte kazançların da yüksek olması dolayısıyla, yatırımcıların (başta para piyasalarından olmak üzere) elde ettikleri yüksek kazançları sanat eserlerine yatırdıkları sıklıkla karşılaştığımız bir durumdur. Nitekim, 2015-2020 yılları arasında, eserlerin fiyat düzeylerindeki yükseliş azalarak artan bir trende girmiş olsa da galeriler ve müzayede şirketleri ve sanatçılar/atölyeler kanalıyla bu satışlar kesintisiz şekilde devam etti.

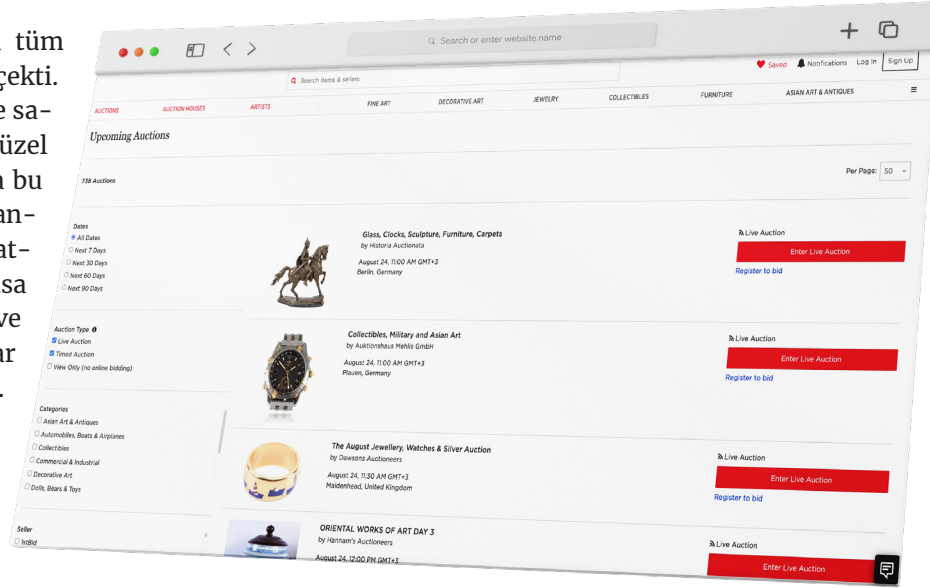
Tüm dünyanın 2020 yılında girdiği küresel pandemi süreci gerek sanatçılarımız gerek koleksiyonerlerimiz gerek satıcılar açısından ve gerekse sanat piyasası açısından son dönüm noktası oldu. Tüm dünyada yıllık 50 milyar doların üzerinde bir hacme sahip sanat piyasası, pandemiden dolayı oluşan belirsizlik ve korku atmosferi ve iptal edilen toplu organizasyon-

lar nedeniyle; sanat fuarları, müzayedeler ve sergiler iptal edilince bir anda çok büyük kayıplar oluştu; iki yıl içerisinde sanat eseri satışlarında neredeyse yarı yarıya bir düşüş yaşandı. Aynı süreç Türkiye'deki sanat piyasasında da başlarda benzer bir seyir izledi. Sanatçılarımız pandemi nedeniyle sokağa çıkma yasakları başlamadan hemen önce atölyelerine kapandı. Bu kapanışların pazardaki tüm tarafları psikolojik ve ekonomik olarak çok zorladığı bir noktada, insanımızın hızlı adaptasyon ve sorun çözme yetenekleri sayesinde süreç globalden ayrılarak tam tersi bir seyir izlemeye başladı, yoğun bir eser üretim süreci başladı. Ben de dâhil olmak üzere o güne kadar yoğun çalışma tempomuz sayesinde çoğumuzun yapmaya fırsat bulamadığı birçok proje ve eser üretimi için kendimizi evlerimizde, atölyelerimizde, sanat galerilerimizde yirmi dört saat kesintisiz çalışırken bulduk. O güne kadar hiç denenmemiş olan evden çalışma sisteminin tüm sektörlerde hayata geçirilmesi ve başarılı olması neticesinde, aslında işlerin online olarak da yürütülebildiğini hepimize gösterdi. Bu sistemi sanat piyasasında nasıl hayata geçirebiliriz diye kısa süreli bir değişim/dönüşüm süreci yaşandı ve sanatçılarımız atölyelerde verdikleri kursları online olarak vermeye, örneğin antikacılar sosyal medya hesaplarının canlı yayın kanallarından mezatlar yapmaya, koleksiyonerler ve diğer sanat meraklıları bu mezatları takip etmeye başladı. Bu kapanma süreçleri başlamadan hemen önce biz de pandeminin başlayan ve sürececek olan olumsuz etkilerini tahmin ederek pazardaki iş yapma biçimlerinin değişeceğini öngörüp yazılımcılarımızla online bir müzayede platformu oluşturma yoluna gittik. Ve 2021 yılı temmuz ayı içerisinde Türkiye'de ilk kez online canlı yayımlanan “41 Değerli Eser Müzayedesini” isimli geleneksel sanatlar müzayedesini yaptık. Tarihinde ilk kez bir geleneksel sanatlar müzayedesine evlerinde, cep telefonları, tabletleri veya bilgisayarları ile ka-

tilabiliyor olmaları, pazardaki tüm alıcıların dikkatini bu noktaya çekti. Yaptığımız bu online müzayede sayesinde kısa sürede oldukça güzel geri dönüşler aldık. Pazarda da bu noktada önemli gelişmeler yaşandı ve kısa sürede yeni online platformlar oluşturuldu. Ve yine kısa bir süre içerisinde tüm alıcılar ve satıcılar bu online platformlar üzerinde buluştular (Görsel-6).

Koleksiyonerler ve sanat meraklıları çok sayıda güzel eserellerindeki akıllı cihazlar ya da bilgisayarlarını kullanarak görme, inceleme ve satın alma fırsatı bulmuş oldu. Aynı şekilde sanatçılarımız ve bu eserleri ticari amaçla elinde bulunduran galeri sahipleri ve diğer eser sahipleri de ellerindeki eserleri piyasaya sunarak alıcıların yeni eserlerle tanışmasını sağladı. Tabii yarattığı fırsatlar kadar riskler de barındıran bu yeni satış ve pazarlama yöntemi, bu mecraların kontrolsüz şekilde bilgisiz ya da kötü niyetli satıcılar ya da alıcılar tarafından kullanılması gibi bir riski de beraberinde getirdi. Öyle ki özellikle eski eserlerde bir dönem neredeyse sahte eser patlaması yaşandı ya da örneğin kötü niyetli alıcılar nedeniyle münferit birkaç dolandırıcılık vakası yaşandı. Bu anlamda yaşanmış ya da yaşanması muhtemel bu tür risklerin bertaraf edilebilmesi adına, bizim yıllardır bireysel ya da kurumsal koleksiyonlar için tavsiyede bulunduğumuz “koleksiyon yaparken mutlaka bir profesyonelle birlikte çalışılması” gerekliliği kendiliğinden ve yeniden ortaya çıktı. Bu süreçte, profesyonellerle çalışan koleksiyonerler hangi eseri hangi fiyattan almalıyım, bir eseri neden almalıyım ya da almamalıyım gibi kritik soruların cevaplarını bulmakta zorlanmadan keyifle koleksiyonlarına yeni ve birbirinden değerli eserler katmaya devam ettiler. Bu sayede pandemi sürecinin birçok sektördeki yıkıcı etkileri sanat piyasasında kısa süreli ve çok sınırlı kaldı. Pazar kısa sürede eski dinamizmini ve büyüklüğünü yakaladı ve hatta geçti.

Önemli teknolojik gelişmelerin yaşandığı ve bilgi çağında yapay zekayı konuşmaya başladığımız bir dönemde, sanat dünyasının bu gelişmelerden etki-

Görsel 6
Bir online müzayede platformu.

lenmemesi düşünülemezdi. Geleneksel pazarın kısa sürede online satışlar merkezli bir pazara evrilmesi, yukarıda belirttiğimiz risklere rağmen pazarı oldukça genişletti. Zira, daha önce yalnızca bir sanat meraklısı olan bir tekil alıcının, internet ortamında tüm müzayedelerin kataloglarını ve müzayedeye çıkacak eserleri oldukça detaylı fotoğrafları ve bilgileriyle birlikte, oturduğu yerden görme imkânına sahip olduğu bu online müzayedelerde karşısına çıkan eski bir zerendûd hat levhayı, etrafındaki orijinal tezhibini, özgün tasarım bir minyatürü, Sâlih Üsküdüarı tarzında yapılmış bir şükûfeyi, eski bir gümüş diviti, harika bir 16. yy İznik çinisini, nadir bir el yazması Delâilü'l-Hayrât'ı görmezden gelemedi ve birer ikişer alım yapmaya başladı. Yani günümüz online sanat piyasasında arz, yavaş yavaş talebi çekmeye başladı. Yeni bireysel koleksiyoncular oluşmaya ve pazar genişlemeye, pazarın hacmi büyümeye başladı. Satışlar arttı, eserlerin fiyat düzeyleri yükseldi, yükselen fiyatlar sanatçılarımızın ve sanat eserlerine yatırım yapan koleksiyoner ya da yatırımcıların dikkatlerini bu pazar çekti ve bu alana yatırım yapma eğilimi ortaya çıkmaya başladı. Yeniden açılan sanat atölyelerinde sanatkarlarımız artık genişleme trendinde olan ve yükselen bir talep ile büyüyen bu pazar için eserler üretmeye devam ettiler. Proje bazlı çalışmalarda, örneğin camilerin tezyinatlarında artık yalnızca hattatların, tezhipçilerin ve nakkaşların değil mesela minyatür sanatçılarımızın eserleri de görülmeye başlandı. Bu sayede bazı koleksiyonerler koleksiyonlarına minyatür sanatımıza ait özgün ya da

klasik eserleri de dâhil etmeye başladılar. Hatta minyatür koleksiyonu yapmaya başlayan koleksiyonerler oluştu. Önceleri ebru sanatına ait eserleri yalnızca sergilerde görürken, şimdi koleksiyonerler tarafından merhum üstatlardan İbrâhim Edhem Efendi'nin, Necmeddin Okyay'ın, Mustafa Düzgünman'ın ve günümüz sanatkârlarının ebruları sorulmaya başlandı.

Pazarda çoğunlukla eski eser koleksiyoncularından gelen yoğun alım talebi, eski eserlerdeki arzın düşük/sınırlı olması dolayısıyla bu eserlerin fiyatlarını yükseltti. Eski eserlere ulaşmanın giderek zorlaşması neticesinde, koleksiyonlarını zenginleştirmek isteyen koleksiyonerler yeni eserler üreten günümüz sanatçılarından eserlerini talep etmeye başladılar. Hâlihazırda günümüz sanatçılarından eserlerinden müteşekkil koleksiyonlar oluşturmaya devam eden çok sayıda koleksiyonerin, üzerinde çalışılan eserlerini atölyelerde görmek mümkün.

Sonuç

Geleneksel sanatlarımızla ilgili yukarıda detaylı olarak anlatmaya çalıştığımız yüz yıllık sürecin sonunda geldiğimiz noktada; geçmişimizden gelen binlerce yıllık bu büyük kültür sanat mirasına daha fazla sahip çıkıldığını; geleneksel eğitim metotları ile yetişmiş ve günümüz teknolojisi, akademik bilgi birikimi ve güncel bakış açısıyla daha da donanımlı hâle gelmiş olan ve geleneksel sanatlar alanında eser üreten sanatçılarımızla; bu alana yatırım yapan, emek, zaman ve para harcayan değerli koleksiyonerlerimiz ve yatırımcılarımızla, bu alana önemli desteklerde bulunan devletimiz ve yerel yönetimlerimizle, üretilen eserlerin alıcıları ile en doğru şekilde buluşmalarını sağlayan biz sanat profesyonelleri ile bir bütün olan sanat piyasasında tüm eksiklere ve olumsuzluklara rağmen son yıllarda olumlu gelişmeler gösterdiğini gözlemek mümkün. Sanat piyasasındaki gözlemlerimiz ana sorunların başında gelen, ülkemizde koleksiyonerliğin hâlâ bireysel çabalarla ilerlenebilen kişisel bir ilgi alanı olmaktan öteye geçememiş olması, sanat piyasasındaki satıcıların ve aracılardan yetkinlik anlamında herhangi bir akreditasyona sahip olmaması ve bu anlamda bir kurumsallaşmanın bir türlü sağlanamamış olması, sanatçılarımızın ve eserlerinin dünya pazarına yeterince açılmamış olması gibi

olumsuzluklar, geleneksel sanatlarımızın küresel anlamda bilinirliğinin, yine küresel pazarda rekabet etmesinin ve tüm dünyaca tanınmasının önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Bu sorunların, zaman içerisinde ülkemizde oluşturulacak güçlü bireysel ya da kurumsal koleksiyonların devlet eliyle yasal altyapı düzenlemeleri ve çeşitli teşviklerle desteklenmesi; müzelerimizin ve barındırdıkları muhteşem eserlerin temalı yurt dışı sergi programları ile tanıtımlarının yapılması; kültür turizminin daha etkin şekilde planlanıp uygulanabilmesi; sanatçılarımızın ve eserlerinin uluslararası sanat fuarları ve diğer organizasyonlarda ve projelerde yer almasına imkân sağlanmasıyla ortadan kaldırılması pek tabii mümkündür. Medeniyet inşamızın en önemli ayağını oluşturan bu alanda yapılacak daha çok iş, elimizi altına koyacağımız daha çok taş var.

Kaynakça

- Derman, U. M. (2011). *Ömrümün Bereketi* (Cilt 1). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Derman, U. M. (2019). *Ömrümün Bereketi* (Cilt 2). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Eriş, M. N. (2011). *Hat Sanatında Vazifeli Bir Hattat Hamid Aytaç*. İstanbul: İBB Kültür A. Ş. Yayınları.
- Manhattan'dan Sonsuz Ritimler. (1998, Eylül 18). *Milliyet Gazetesi* (<https://www.milliyet.com.tr/the-ot-hers/manhattanda-sonsuz-ritimler-5346857>).
- Memiş, M. (2018). Osmanlı'da Hat Sanatını Zirveye Çıkaran Eğitim Yöntemi: Meşk ve İcazet Geleneği. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), s. 53-77.
- Schick, İ. C. (2019, Aralık 12). Cumhuriyet Dönemi'nde Geleneksel Sanatların Serüveni: Yasaktan Yeni Ortodoksluğa. *T24* (<https://t24.com.tr/k24/yazi/geleneksel-sanatlar,2494>).
- Sezer, B. (2008). Çanakkale Savaşlarında Bir Hattat: Mâcid Ayrıl. *Sanat Dergisi* (14), s. 11-13.